

ÎNCHISOAREA - LIMITA DINTRE PRIZONIERAT ȘI LIBERTATE

Opera lui Winfried Georg Sebald este una care, dacă nu revoluționează literatura postbelică, cu siguranță o inovază. Născut la 18 mai 1944 în Germania, într-o familie ce avusese legături cu Wehrmachtul (lucru ce îl va urmări pe parcursul întregii vieți), Sebald își va dedica viața studiilor de literatură și carierei de profesor. Predă mai întâi la Universitatea din Manchester și ulterior, până la sfârșitul vieții, la University Of East Anglia.

Studiile scriitorului, precum și opera sa romanească se concentrează asupra mecanismelor memoriei, atât personală cât și colectivă, precum și asupra lumii aflate într-o permanentă stare de degradare și distrugere. Cele două teme majore ale operei sale interferează cu altele, precum spațiul închisorii, criza ontică, timpul ca factor supraordonator al lumii sau construirea universurilor compensatorii ca elemente ce ajută la afirmarea propriilor decizii cu privire la construirea destinului.

Sentimentul prizonieratului în raport cu universul înconjurător este trăit la cote foarte înalte de toate personajele lui Sebald, care adesea ajung să identifice această stare cu un fel de a trăi. Imposibilitatea stabilirii unei conexiuni cu mediul din care fac parte este elementul ce generează diferite crize ale identității, mai ales când sentimentul este potențat de constatări dezamăgitoare cu privire la natura universului, precum: perisabilitatea lumii, distrugerea ca factor ordonator al său, natura evanescentă și înșelătoare a realității empirice și imposibilitatea individului de a-și crea propriul destin. Dar dincolo de acest tip de închisoare personală, Sebald manifestă interes și pentru închisoare în sensul strict de instituție ce exercită privarea de libertate a indivizilor care își execută pedeapsa în limitele unui regim impus de lege. În acest sens, există similitudini, dar și diferențe, între modurile în care închisoarea este studiată de sociologul francez Michael Foucault și scriitorul Winfried Georg Sebald. Sebald și Foucault au avut, amândoi, contact cu ceea ce presupunea regimul închisorilor, ceea ce, corelat cu interesul deosebit pentru studiul acestor instituții, a dus la poziționarea închisorii ca temă importantă, printre altele, în operele lor.

Legăturile pe care familia lui Sebald, în speță tatăl, le-a avut cu mișcarea antisemită germană au avut asupra lui Sebald o influență majoră, lucru ușor de sesizat și la o lectură superficială a operei sale. Scriitorul german e interesat în mod deosebit de spațiile fizice ale închisorilor, înțeluse

din perspectivă arhitectonică și organizatorică. Nu puține sunt pasajele în care protagoniștii săi fac analize amănunțite ale acestor toposuri, încercând parcă să explice rațiunea de a exista a măsurilor coercitive aplicate deținuților prin chiar modul de organizare al clădirii penitenciarului:

„(...) am dat peste un articol despre Breendonk, din care reieșea că în 1940, când, pentru a doua oară, fortăreața le-a fost cedată, nemții au instalat acolo un lagăr de triaj și de munci forțate, care a funcționat până în 1940. (...) o localitate la marginea căreia, în plin câmp, aproape ca o insulă în mijlocul apelor, se întinde pe 10 hectare, construcția fortăreței, înconjurată de o ridicătură de pământ, de un gard de sârmă ghimpată și de un șanț lung umplut cu apă. (...) Când mai târziu am studiat planul simetric al fortăreței, cu excrescențele membrilor și ale cleștilor săi, cu bastioanele proeminente, semirotonde ca niște ochi holbați pe fruntea clădirii principale și cu apofiza ciuntă din partea posterioară, am reușit să disting – și asta în ciuda unei structuri care-mi părea acum foarte clară – cel mult configurația unui crustaceu oarecare, dar în niciun caz pe cea a unei construcții gândite de mintea omenească.”¹

Avem în fragmentul de mai sus descrierea unui lagăr a cărui înfățișare grotescă trimite la ororile cărora le-a servit ca spațiu de manifestare. În continuare, personajul narator va vorbi despre dovezile ce au rămas din vremurile în care deținuții erau obligați la munci silnice, dar și despre raportul dintre torționari, ofițerii SS, cu acești deținuți:

„Spre deosebire însă de aceste suplicii inimaginabile care aveau loc zi de zi, ani și ani de-a rândul, atât la Brendok, cât și în toate celelalte lagăre, mari sau mici, atunci când am pătruns în sfârșit în fortăreață și am privit spre dreapta prin ferestruica unei uși ce dădea spre popota ofițerilor SS, cu mesele și băncile sale, cu soba mare de fontă, și cu devizele scrise îngrijit, cu litere gotice pe pereți, mi i-am putut închipui perfect pe acești buni tați de familie și fi din Vilsbiburg și Fuhlshutteel, din Pădurea Neagră sau din Munsterland, care după încheierea zilei de lucru și cu sentimentul datoriei împlinite, jucau cărți sau le scriau acasă celor dragi. Nu trăisem oare și eu printre ei până la douăzeci de ani? Odată cu trecerea timpului, cele paisprezece etape parcurse de vizitatorul fortăreței Breendonk de la intrare până la ieșire au pălit în amintirea mea, sau mai degrabă cred că s-au *obscurizat*, ca să zic așa, chiar din ziua în care am vizitat fortăreața. Asta fie pentru că nu am vrut să văd ce era de văzut, fie pentru că în acest univers luminat doar din loc în loc de firavele raze ale câtorva becuri,

și pentru totdeauna lipsit de lumina naturală, contururile lucrurilor păreau să se topească.”²

Ei bine, din paragrafele citate mai sus observăm că preocuparea lui Sebald este de a studia mai degrabă impactul pe care pedepsele din lagăre îl au asupra deținuților, modul cum ființa umană se degradează pe măsură ce trăiește sub auspiciile unui regim violent, care exploatează în cele mai cumplite moduri individul. Totodată, autorul este preocupat și de felul în care urmașii reacționează în fața acestor regimuri, care sunt atitudinile și acțiunile pe care ei le întreprind la contactul cu aceste zone obscure ale lumii și ale istoriei. Se pare că, în primă fază, mecanismele de autoapărare și autoconservare ale organismului uman intră în funcțiune și ridică un fel de zid de apărare prin care oprește pătrunderea informațiilor în conștiință și sensibilitate, în timp ce, în a doua fază, are loc confruntarea directă și acceptarea întâmplărilor ca evenimente tragice:

„Aveam în fața ochilor pentru prima dată în viață istoria persecuției – o imagine pe care până atunci sistemul de apărare al organismului meu o îndepărtase sistematic, dar care în această casă, aici și acum, mă asedia de pretutindeni.”³

Pe de altă parte, în ceea ce privește viziunea lui Foucault, sociologul are în vedere o inventariere și prezentare diacronică a pedepselor, căci punctul de interes pentru el se mută de pe individ pe puterea de coerciție a pedepselor, pe capacitățile lor intrinseci de a instaura reguli, după cum el însuși mărturisește:

„Nu mă interesează deținutul ca persoană. Mă interesează tacticile și strategiile de putere care subîntind și susțin această instituție paradoxală (...) care este închisoarea.”⁴

Evident, din cele de mai sus nu trebuie să înțelegem că Foucault nu este interesat de impactul pe care pedeapsa îl are asupra individului, ci că el încearcă, studiind diversele stadii evolutive ale acestui fenomen, să înțeleagă cum au acționat de-a lungul timpului pedepsele ca instanțe ordonatoare ale societăților. În timp ce Sebald are în vedere, în cea mai mare parte, analiza pedepselor aplicate deținuților din lagărele de concentrare și doar tangențial pe cea a evenimentelor care s-au petrecut de-a lungul istoriei.

Punctul de convergență al celor două prezentări constă în descrierea propriu-zisă a pedepselor pe care le sufereau oamenii, a activităților cu statut de pedeapsă, a muncilor silnice, a instrumentelor de tortură, precum și a modului în care torționarii violentau conștiința și psihicul celor pe care îi torturau.

Iată cum sunt radiografiate toate aceste elemente în operele celor doi scriitori:

„Cărarea care ocolea fortăreața trecea pe lângă stâlpii gudronați ai locului de execuții capitale și pe lângă câmpul de lucru, unde deținuții trebuiseră să care tot pământul și pietrișul din jurul întăriturilor – peste un sfert de milion

de tone de pietriș și grohotiș, pentru transportul cărora nu dispuneau de alte unelte decât de niște lopeți și roabe. Roabele, din care se mai poate vedea și azi un exemplar la intrare, erau îngrozitor de primitive, chiar și pentru vremea aceea. Erau alcătuite dintr-un fel de targă, cu două mânere rudimentare la un capăt, iar la celălalt cu o roată de lemn ferecată în fier. (...) Nu-mi puteam imagina în niciun fel cum niște prizonieri care, cu foarte mici excepții, nu efectuaseră până la arestarea și internarea lor în lagăr munci fizice grele, ar fi putut împinge aceste roabe grele, încărcate cu moloz, pe solul argilos, uscat de soare și străbătut de urme tari ca piatra lăsate de alte roabe, sau prin mocirla care se forma odată cu căderea primelor ploii; era de neînchipuit cum trebuiau să se opintească până ce aproape că le plesnea inima, sau cum erau loviți în cap de paznici cu mânerul sapelor, atunci când se opreau pe loc.”⁵

„Până la Revoluție, formele generale ale practicii penale fuseseră cele stabilite de Ordonanța I din 1670. Iată ordinea pedepselor prevăzute de aceasta: «Moartea, tortura sub rezerva probelor, galerele pe termen limitat, biciuirea, recunoașterea publică a greșelii, proscierea.» O parte considerabilă o ocupau, prin urmare, pedepsele fizice. Cuetumele, natura crimelor, statutul social al condamnaților aduceau nuanțe suplimentare. «Pedeapsa cu moartea naturală cuprinde toate felurile de moarte: unii pot fi condamnați la spânzurătoare, alții la tăierea mâinii sau mai întâi la tăierea sau străpungerea limbii, urmate de spânzurătoare; alții, pentru crime mai grave, urmează să fie trași pe roată, unde să și moară, după ce li se vor sfărâma membre (...).»⁶

Am văzut, în fragmentele de mai sus, două maniere distincte de abordare a problematicei închisorii: pe de o parte, ca modalitate de a transforma individul și, în acest caz, procesul este analizat de Sebald pornind de la general la particular, și, pe de altă parte, ca element ce are aceeași legitimitate ca și legile unei țări, închisoarea căpătând, prin urmare, statutul unei microsocietăți guvernate de legi proprii, stabilite, totuși, de macrosocietate. Deși se poziționează diferit în privința modului în care poate fi interpretat conceptul de închisoare, Winfried Georg Sebald și Michel Foucault aduc două viziuni complementare și convergente asupra conceptului discutat.

Note

1. Sebald, Winfried Georg, *Austerlitz*, editura Art, traducere din germană și note de Irina Nisipeanu, București, 2015, pp. 22, 23, 24

2. *Ibidem*, p. 25

3. *Ibidem*, p. 200

4. Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi*, traducere din limba franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p. 397

5. Sebald, Winfried Georg, *Loc. cit.*, op. cit., p. 24

6. Foucault, Michel, *Loc. cit.*, p. 45